

Prazsák Gergő

Generációk és értékrendszerek: a tudás új útjai¹

A „*semmitől egy új más világot teremtettem*” írja Bolyai János apjának 1823. november 3-án. A zseni levelét a zivataros múltú Temesváron fogalmazta, mely akkoriban éppen a Magyar Királysággal együtt a Habsburg Birodalom részét képezte. A soknemzetiségű Birodalom határai azonban nem voltak végtelenek. Mások mellett két tudós is e határokon kívülre szorult. Az egyiket a Göttingenben élő Gaussnak, a másikat a tatáröldi Kazanban élő Lobacsevszkijnek hívják. Mindhárman az első, nemeuklideszi geometria megalkotásán törték fejüket. Míg Gauss tételeit nem rendezte egységes kiadványba, addig Bolyai és Lobacsevszkij nagyjából azonos időben publikálták munkáikat, melynek következtében ma már hasonlóan, mint a *differenciál- és integrálszámítás* esetében (Leibniz-Newton) két matematikus, Bolyai János és Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij nevével jelölik az első kidolgozott nemeuklideszi geometriát. A viták persze azóta sem szűntek meg. Azért sem, mert főleg az előbbi matematikusok között folyamatos levélváltás, kapcsolat volt, annak jóvoltából, hogy Bolyai János édesapja, az ugyancsak matematikai tudományokban is jeleskedő Bolyai Farkas akadémikus szoros barátságot kötött és ápolt Gauss-szal. Így levelezésükben többször is szó esett a jó képességű Jánosról, akit Farkas többször is Gausshoz akart küldeni tanulni. Szegények voltak. Gauss is szegény sorból származott, s Lobacsevszkij sem az elitből került ki. Egymástól távol, de szellemükben mégis egymáshoz közel éltek. Ráadásul ugyanazon törték a fejüket. Talán a korszak hozta ezt, mint ahogy Bolyai Farkas fogalmaz:

„Abban is van valami igaz, hogy bizonyos dolgoknak mintegy megvan a maguk korszaka, amikor különböző helyeken egy időben fedeztetnek fel, amint tavaszkor az ibolyák mindenütt kikelnek, ahol csak süt a Nap.” (idézi: Weszely 2002:126)

Úgy tűnik, hogy nem elsősorban a tisztázatlan „tulajdonviszonyok”, mint inkább az üzemszerű együttműködés érdekében jut Bolyai János arra a következtetésre, hogy az emberiségnek szüksége lenne egy központi tudományos közösségre, intézményre. A következőképpen fogalmaz: „*a közjóra nézve nagyon célszerűnek látom egy általános tudós társulatnak a földöni fölállítását*” (Bolyai 2003:268). Az intézmény struktúrájának részletes leírása mellett, annak funkcióját is bemutatja.

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2- 11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

„Mi üdvös intézet által más felől azon rengeteg vagy tömérdek hasznú eredmény is elérődhetik, hogy minden eddigi köziratok, tehát kolossalis könyvtáraknak is tartalma vagy lényege kivonatja a tudni vágyók kedvére valahára eszközöltethetik, ahelyett hogy eddigelé a tudás szomjától égőt, ha egy csak kis könyvtárba is belépett, némi aggály, elcsüggedés és borzalom lepte meg s kedvetlenítette arra nézve, hogy legottan érezte a lehetlenséget mindazt átokvasni, s már valóban alkalmasint több író van, mint olvasó, vagyis inkább több író és tanítani akaró, mint tanoló és tudó, s valahára a köz-célt s jó írásmódot megismerve, azután szégyellje bárki is éretlen koholmánnyal, vagy mellékes célból, világ elébe lépni. Mi a legegyszerűbbön létesülhet a már fennálló tudós társulatok vagy bármi névvel nevezett tudományos helyek-, egyetemek-, akadémiák-, fő- s kisebb tanodáknak, le a falusi papságok, s tanodák vagy iskolákig, következő jó móddal vagy jó rend szerinti egyesítése által: mi javallat kivételét reménylhetőleg az illető uralkodók is annyival inkább pártolandnak: hogy ez által bármily igazi köz hasznú találmány csakhamar köz tudásra is juthat, vagy köz birtokká válhatik; s ez tehát eddigi távir(o)dák kiegészítőjéül mintegy szellemi távirda lesz; s levelezés ügyis eddig is, mindenütt, társulatok s magánszemélyek között is, szabad volt, s a szükséges örökös joga az illető államfejek részükről ezutánra is természet szerint, vagy mint önkényt értendődik, mindig fennmarad, s ez összeköttetés a különböző államokbani tudós társulatok között hasonlólag létesülhet, mint más felekezetek, például a római kath[olikus] vallásúak, az egész földön annyiban vagy arra nézve egy fő alatt állnak, mely Rómában lakik.” (uo.)

Az emberiség számára rendelkezésre álló tudás összegyűjtésének, rendszerezésének ötlete nem Bolyaitól származik. Az i.e. 297-ben alapított *Alexandriai Könyvtár*, a *középkori kolostorok* vagy a felvilágosodás *enciklopédistái* mind ugyanennek az elképzelésnek az ígézetében működtek, azaz a *kollektív memória palotáit* szerették volna létrehozni mind architektúráját, mind tartalmát illetően (Csepeli, Prazsák 2013).

Az új alexandriaiak²

Az internet megjelenése, melyet Bolyai szóhasználatával élve bizonyos értelemben akár *szellemi táviridának* is nevezhetünk, döntő módon változtatta meg az emberiség tudását. A következőkben az iménti Bolyai-idézet nyomán vizsgálunk meg néhány elemet ezekből a változásokból.

Az emberiség tudásbővítő igénye nyilvánvalóan nem független attól a természeti környezettől, melyben él. A tudás ebben az értelemben a primer túlélés záloga, melynek felhasználása a *környezet* kihívásaival való megbirkózás, egyszersmind a környezet, *világgá* történő átalakításával is együtt jár (Gehlen 1976). Tehát a *tudás* nevű játék tétje, az emberi lény *fennmaradása*. Ebben az értelemben a tudás nagyon is *mindennapi*, hiszen az információk túléléssel kapcsolatos hasznosságát jelenti. *Az emberi nem* egyedeinek sajátossága, hogy nagyobb közösségekben élnek (Dunbar 2006), melynek következtében együttélési szabályokat alakítanak ki. Ezeknek a szabályoknak az ismerete jelenti az

² A cím Tapscott és Williams által írt kötet fejezetcíme (2007).

értéktudást, azaz annak tudását, hogy mit lehet megtenni a közösségben, a társadalomban s mit nem.

Másfelől a *tudás* különböző típusai megkülönböztethetők a *gyakorlat* és az *elmélet* szerint is. Az előbbi megkülönböztetés mindkét eleme megjelenik Bolyai elképzelésében, voltaképpen erről szól az egész idézet. Az utóbbi megkülönböztetésre pedig a közkinccsé tétel, a hasznosság szempontjából reflektál Bolyai János: „*ez által bármily igazi köz hasznú találmány csakhamar köz tudásra is juthat, vagy köz birtokká válhatik*”. Ebből a szempontból mindenképpen kiemelendő a *gyakorlati tudáshoz való egyetemes hozzáférés* elképzelése. Tehát nem csak és kizárólag a „tudásgyártók” együttműködéséről, hanem annak terjesztéséről is beszél. Bolyai már a 19. század közepén Morse távírójának bemutatását követően utal arra, ami csak a 21. században vált általánossá. Jelesül arra, hogy a korábban viszonylag stabil, tudományokat elsősorban *befogadó*, valamint a tudományokat *csináló* (tudós) közösségek közötti *határok elmosódnak*. A legújabb információs viszonyok között (Web 2.0) ez azt jelenti, hogy a *tartalomfogyasztó* egyben *tartalomkészítő* is. Ráadásul abban az esetben is, ha ez kifejezetten nem is célja, hiszen mindenki akaratlanul is digitális „nyomokat” hagy maga után az interneten. Ezek a nyomok pedig rendkívül jól használhatók különböző szolgáltatások, illetve újabb tartalmak kifejlesztésére. Az egyik legnagyobb piacvezető cég, a Google is voltaképpen ezeknek a látszólag értéktelen nyomoknak a felhasználása révén „nőtt nagyra” (Battelle 2006). A tartalom létrehozásának ez a nem direkt formája is jól jellemzi azt a napjainkban egyre jelentősebb, alulról felfelé (*bottom-up*) szerveződő tartalomkészítési logikát, melyben a tartalom *gyártó-fogyasztón* (*prosumer*) múlik minden. Azokon a felhasználókon, akik a *tömeges együttműködés* megvalósítói, akik nélkül lehetetlen lenne a korszerű globális tudásgyarapítás, az *ötletpiac-terek* (pl. *InnoCentive*), illetve a korszerű *wiki-munkahelyek* létrejötte és működése. A *wiki logika* további jellemzője a *nyitottság* és a *megosztás*, mely arra vonatkozik, hogy mindenki „*online polgári jogán*”, mintegy születésétől fogva részt vehet a folyamatokban. Ennek következtében, akár csak a Bolyai által megjelölt aktorok esetében („*falusi papságok, tanodák*”) nem csak a tudáshoz való hozzáférés biztosított, hanem a *tudás létrehozásában* való részvétel is.

Mindennek a tudásra vonatkozóan legalább két következménye is van. *Egyrészt* az, hogy a *szerzőség* kérdése egyre inkább irrelevánssá válik. Ennek az az oka, hogy nem, vagy csak nagyon nehezen állapítható meg, hogy bizonyos tudások pontosan kinek a neveihez köthetők. A tartalmak egyre nagyobb része már kifejezetten *nyílt tartalomként* készül, azaz *szabadon másolható, megosztható, továbbfejleszhető*. Ez nem csak a tudás szabad felhalmozásában és *rendszerzésében*, de a tudás *termelését elősegítő eszközökhöz* való szabad hozzáférésben is megjelenik (nyílt forráskódú szoftverek). Míg a korábbi, hagyományos tudásfelhalmozás során a szakértők (tudós) közössége a szerzői jogok védelmével próbálta garantálni a minőséget, addig az új környezetben a mindenki által *szabadon hozzáférhető* és *módosítható*, tovább is *fejleszhető* eszközökkel. Tehát bizonyos értelemben a hangsúly a mennyiség minőségé válására került, azaz arra, hogy több embernek több hasznos ötlete lehet, mint kevesebbnek.

Pontosan ez veti fel a következő kérdést, mely nem a szerzői jogok, hanem a „gyakorlati” haszon, a tudás „jósa” és „megbízhatósága” felől érinti a tömeges szerzőséget. Ahogy Bolyai elképzelésében is láthattuk, ki kell szűrni a „*koholmányokat*”. Míg a hagyományos, nota bene „akadémiai” tudás esetében ez a tudós közösségre, azaz annak a

központi intézménynek a munkatársaira hárult, aminek létrehozásáról Bolyai is írt, addig a *wiki logika* éppen a tömegek erejében látja a kontrollt. Tehát a tömegek ítélete által minősül használhatónak vagy használhatatlannak a *tudás*, illetve a *koholmány*. Mivel a korszerű kommunikációs eszközök jóvoltából az új és újabb „tudások” egy pillanat alatt bejárhatják a világot, melyről a felhasználók közössége csak bizonyos idő elteltével tud véleményt alkotni, semmi garancia nincs arra, hogy *ellenőrzött* vagy *ellenőrizetlen* tudással találkozik a felhasználó.

A széles körben elterjedt *wiki szoftverek* nagymértékben támogatják az új, valódi tudás összegyűjtését, létrehozását, fejlesztését. Számos olyan portál, szoftver működik, melyek közös jellemzője, hogy *wiki alapúak*. Ezek teljes áttekintésére ezúttal nincs mód. Azonban kiemelni kell egyet, a *Wikipédiát*, mely sok szempontból mintaadónak tekinthető. A rendszer *soknyelvű*, melynek következtében talán nincs is olyan nyelv ma a világon, melynek beszélője ne találna tartalmat rajta. Ez nagymértékben hozzájárul a tudás *demokratikus* terjesztéséhez, mely arra épül, hogy *születésénél fogva mindenkit megillet az emberiség által felhalmozott tudáshoz való hozzáférés*.

A Wikipédia rendszere, eltérően sok más rendszertől (pl. *Metapedia*) *névtelenül* (IP címmel) és *névvél is* lehetővé teszi a szerkesztést. Az *aktualizált szerkesztés* egy „*puffer*” oldalra kerül, mely mások jóváhagyására vár. Miután ez megtörténik, a szócikk részét képezi a szerkesztett tartalom. Van egy úgynevezett *vitalap* is, ahol az *új alexandriai enciklopédisták* megvitathatják a szócikk kérdéses elemeit, és a vita után elfogadott álláspont kerül a szócikkbe. A szerkesztési jogok mindenki számára adottak. Azonban vannak olyan *exkluzív jogok*, melyek használatával a Wikipédia szerkesztői bármit törölhetnek (erre akkor kerül sor, ha gyalázkodó, kirekesztő, stb. megnyilvánulások jelennek meg egy-egy szócikkben). Továbbá ugyanezek az online Wikipédia „*járőrök*” figyelmeztetik az egy-egy szócikk köré gyűlt közösséget a „*nem ellenőrzött*” tartalmak validálására.

A Wikipédia a tudáshoz való hozzáférés *korszerű, hatalommentes, racionális diskurzus*-ra épülő, *demokratikus* eszköze. A szócikkek egymáshoz való viszonya, illetve a kereszt-hivatkozások (*hypertext*) rendszere voltaképpen egyetlen globális enciklopédiává fűzi össze a tartalmakat. Ennek részét képezi a korábbi tartalomtulajdonosok által, például a 2001-ben alakult Creative Commons segítségével biztosított tartalomátadás is (teljes könyvek, stb.).

Ennek talán legkorábbi megjelenését (2001-ben indult) az *internetarchive.org* kezdeményezés jelenti, melynek különös jelentősége van az *új alexandriaiak* feltűnése szempontjából. A Brewster Kahle által elindított nonprofit kezdeményezés célja, hogy amennyire lehet, a teljes internet (weboldalak) valamennyi tartalmát összegyűjtse, archiválja, egy amolyan internet *tartalom történeti könyvtár*-t hozva létre. A Wikipédia azonban ennél sok szempontból több és más is. Ahogy Bolyai is rámutat: a tudás olyan mértékben halmozódott fel, hogy a rendszeres elsajátítása komoly probléma elé állíthatja a tudásra éhes befogadót. A különböző tudások közötti eligazodás nem egyszerű feladat. A Wikipédia összességében azt feltételezi a felhasználókról, hogy hozzáértők. Azaz egyrészt képesek véleményt alkotni a tartalmakról, másrészt ismerik a szerkesztés technikáját is. Ezzel együtt aki igényli, segítséget kaphat a szerkesztéshez szükséges technika elsajátításához. Összességében elmondható, hogy az enciklopédistáknak mind a Wikipédia rendszer, mind tartalmainak felhasználása szempontjából némi előzetes ismeret szükségesük van.

Ezért is van a Wikipédiának egy *Wikiversity* nevű kezdeményezése. Ennek lényege, hogy a különböző témák szerint kategorizált elektronikus tananyagokat bárki számára, ingyenesen hozzáférhetővé teszik (számos szint van: az iskola előtől egészen az egyetemig). Az elektronikus tananyagok feldolgozása két lehetőséget is kínál. Egyrészt a hagyományos oktatásban használható, az offline oktatás kiegészítéseként. A tananyagokban található *szöveges és képi, mozgóképi* elemek nagymértékben segítik a tudás elsajátítását, melyben ezt az oktatási formát használó tanár is a tanulók segítségére van. Ebben az esetben az *offline* intézményhez kapcsolódóan kerülnek felhasználásra a tananyagok, így az elsajátított tudáshoz iskolai végzettséget igazoló *bizonyítvány* is tartozik. Ha valaki elsősorban mégsem a bizonyítványok miatt érdeklődik, akkor arra is lehetősége van, hogy saját maga dolgozza fel a tananyagokat, éljen bárhol a világban (természetesen internet infrastruktúrára azért szükség van). A *hypertext* jóvoltából a tananyagok kivisznek a „virtuális” iskola falai közül a Wikipédia teljes enciklopédikus tartalmára. Pontosabban azokra a tartalmakra, melyeket a tananyag szerkesztői „ellenőrzöttnek” tekintenek. A tananyagokat a korábbi *akadémiai tudás* birtokosai állítják össze, de számos esetben nem csak hogy lehetősége van a felhasználóknak, hanem kifejezetten *meg is kéri őket* arra, hogy vegyenek részt a további fejlesztésekben. A non-profit Wikipédia számos más aloddallal is rendelkezik, azonban mindegyik jellemzője az *ingyenesség*. A társadalomfilozófia lényege, hogy mindenki hozzáférjen az emberiség legkorszerűbb tudásához, mégpedig korszerű módon. A *demokratikus* hozzáférés pedig azt jelenti, hogy ezt semmilyen *rendi, rasszista* vagy *anyagi* jellegű okoskodások nem akadályozhatják meg. A tanulás következtében pedig a Wikipédia voltaképpen a *társadalmi mobilitás korszerűbb csatornájának* is tekinthető, mely hozzásegíthet a *kényelmesebb*, „jobb” élethez.

Mindennek feltétele, hogy viszonylag általános legyen az internethez való hozzáférés. Ez a hozzáférés még az Európai Unióban sem egységes, annak ellenére, hogy a világ egyik legfejlettebb régiója. Számos kutatás igazolja, hogy a keleti és déli területek infrastruktúrája, illetve az ezeken élő emberek attitűdjei „korszerűtlenebbek”, mint a nyugati vagy északi területeken (Florida 2004; Csepeli, Prazsák 2010). Az is nyilvánvaló, hogy a még legfejlettebb területeken élők esetében sem beszélhetünk teljes körű internethasználatról. A *fejletlenebb* területek esetében viszont a társadalmi felzárkózás, a *modernizáció* szempontjából nem csak az infrastruktúra, hanem a tudáshoz való hozzáférés biztosítása is roppant fontos. Ehhez pedig kézenfekvő eszközt kínál például az interneten elérhető tudásbázis, a Wikipédia, de voltaképpen az egész internet is.

Generációk, értékrendszerek és a tudás új útjai

A következőkben a European Social Survey (ESS) 2010-es felmérése nyomán megvizsgáljuk, hogy miként alakul az európaiak internethasználat. Tesszük ezt annak érdekében, hogy az előbbiekben megfogalmazottakra vonatkozóan, elsősorban az *internet-használat* és a *társadalmi egyenlőtlenségek* szempontjából következtetéseket vonjunk le a rendelkezésre álló adatok alapján. Ettől a kérdéstől természetesen az sem lehet független, hogy mire használják az internetet a megkérdezettek, elsősorban a *digitális bennszülöttek*.

Magyarországon ma már többé-kevésbé elérhető az internet gyakorlatilag minden településen. Nem volt ez mindig így, hiszen kínosan lassan épült ki a korszerű hálózat: ma sincs így minden háztartásban. A *hálózatfejlesztés* egyik hajtómotorja – nem függetlenül a *tartalomfejlesztéstől* – a társadalmi integráció volt. Többen is megfogalmazták, hogy a hálózat- és tartalomfejlesztés ebből a szempontból *szociálpolitikai kérdés* (Csepeli 2006; Karvalics 2006). Számos kormányzati program indult, melyek fókuszában a szociálpolitikai szempontból lényeges társadalmiasulás kérdése állt. Ilyen volt például a több kormányzati cikluson is átívelő, különböző nevekkkel illetett, ám ugyanazt a célt kitűző programcsomag. A program keretében a 2000-es évek elején létrehozott Informatikai Kormánybizottság, majd később az Informatikai és Hírközlési Minisztérium katalizálta azt a folyamatot, melynek során *közzszolgálati dolgozók, ápolónők, könyvtárak* megfelelő eszközökhöz jutottak, *új közösségi hozzáférési pontok* jöttek létre a határokon kívül (eMagyar pontok) és belül (eMagyarország pontok) egyaránt. Az infrastruktúra-fejlesztéssel együtt, pedig az ugyancsak szociálpolitikai megfontolások vezette tartalomfejlesztő programok is elindultak, melyek következtében a leghátrányosabb települések lakói is hozzáférhettek a korszerű közzszolgáltatásokhoz, valamint megakadályozandó a kistelepülések elnéptelenedését, elpusztulását, korszerű infrastruktúra került az óvodákba és az iskolákba is (Prazsák 2002, 2003, 2004, 2005).

A hálózat kiépülése, a hálózatra csatlakozó eszközök terjedése és a minimálisan elérhető tartalom olyan lendületet adott a korszerű infokommunikáció elterjedésének, hogy ma már Magyarországon is többen vannak azok, akik használnak számítógépet és internetet, mint azok, akik nem. A kormányzati programoknak köszönhetően az első csatlakozói csoport tagjai, az *újítók* (Rogers 2003) közt nem csak és kizárólag a multinacionális nagyvállaltok magyarországi alkalmazottai és a tudományos infrastruktúra használói voltak megtalálhatók, hanem közzszolgálati dolgozók is. Elsősorban a fiatalabbak. Az iskolai és óvodai programok is a fiatalabbakat szólították meg, figyelembe véve a *fordított szocializáció* jelenségét is (Csepeli, Prazsák 2010:86).

Az internet széleskörű társadalmi elterjedésének korai szakaszaiban nem csak Magyarországon, de másutt is a világban döntő hatást gyakoroltak az úgynevezett *elsődleges digitális egyenlőtlenségek*, melyek közül az *életkor*, a *lakóhely településtípusa* és az *iskolai végzettség* mindenképpen döntő volt. Jóllehet mára már csökkentek ezek az egyenlőtlenségek, teljes mértékben nem szűntek meg. Sőt, *másodlagos digitális egyenlőtlenségek* kapcsolódtak hozzájuk. Az egyenlőtlenségek ez utóbbi típusa arra utal, hogy a használat alapján jelentős különbségek vannak az internetet gyakran és ritkán használók között. Utal még arra is, miként változhat az internethasználat lélektani háttere. Galáczy és Ságvári remekül összegzi a másodlagos egyenlőtlenségek Hargitai és DiMaggio féle koncepcióját, melyek a következők köré csoportosulnak *„technikai apparátus, autonóm használat, képességek és készségek, társadalmi támogatás és felhasználási cél”* (Galáczy, Ságvári 2008:39).

A következőkben bemutatásra kerülő elemzés során az elsődleges egyenlőtlenségek közül a *gazdasági aktivitás* mutatói (dolgozik, tanul) valamint az *életkor* és a *településtípus* került a modellbe. A *másodlagos egyenlőtlenségek* szempontjából viszont az *értékrend* jóval általánosabb, *kulturális, társadalomlélektani* meghatározottságait is áttekintjük.

A következő elemzések az ESS 2010-ben felvett, ötödik hullámának adataira épülnek. A kutatásban 27 ország vett részt. Az elemzések a teljes adatbázisból két ország

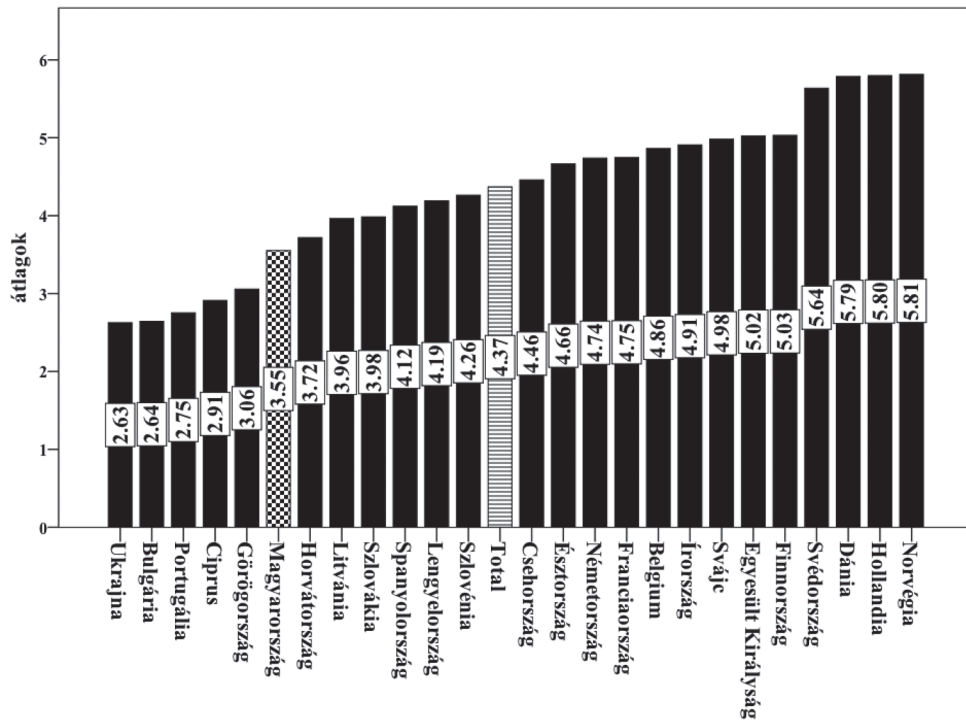
kivételével³ valamennyi kutatásban részt vett országra vonatkoznak, azaz európai körképet nyújtanak az internet használatáról. A 2012-es adatfelvételben már nem szerepelt az a kérdés, mely az internethasználat intenzitására kérdezett rá 2002 óta. Azért nem, mert mint ahogy a *másodlagos egyenlőtlenségek* kapcsán láthattuk, ma már elsősorban nem az a kérdés (illetve nem annak kellene lennie), hogy hozzáfér-e valaki az internethez vagy sem, hanem az, hogy mit csinál az online térben. Ennek felmérése viszont meghaladta volna az adatfelvétel kereteit, hiszen az ESS kutatás alapvetően nem az európai internethasználói szokások felmérése céljából zajlik immár tíz éve, hanem szélesebb társadalmi kérdésekkel foglalkozik. Az elemzésben maradt 25 országból, a közel negyven-ezer megkérdezett jól reprezentálja elsősorban Európa nyugati és déli területeit. Kelet és délkelet felé azonban csökken a reprezentáció mértéke. A nagyobb nyugat-európai országok (EU) közül Olaszországra és Ausztriára nem terjed ki az elemzés, ugyanis ezekben az országokban nem került sor adatfelvétellelre.

Internethasználat országokénti mértéke

Az internethasználat gyakoriságát a következő kérdéssel igyekeztek az elmúlt évtizedben, így 2010-ben is felmérni: „*Milyen gyakran használja az Internetet, a világhálót vagy az e-mailt – otthon, a munkahelyén vagy más helyen – magáncélra?*” A válaszokat egy nyolcfokú skála⁴ használatával gyűjtötték be, melynek legalsó fokán azok helyezhették el magukat, akik arról számoltak be, hogy sem otthon, sem munkahelyükön *nem férnek hozzá* az internethez. Eggyel nagyobb értékkel pedig azok, akik *sosem használják*. A teljes európai mintában a hozzáférés hiánya miatt minden ötödik (21%) megkérdezett maradt ki 2010-ben az információs társadalom nyújtotta előnyökből, továbbá 12% annak ellenére nem használja az internetet, hogy lenne rá lehetősége. A megkérdezettek mintegy 70 százaléka több-kevesebb gyakorisággal használta az internetet. A skála legmagasabb fokát 2010-ben, a napi rendszerességgű internethasználók foglalták el, akik aránya megközelítette a 44 százalékot. Az *elsődleges digitális egyenlőtlenségek* szempontjából a skála alsó fokán található két csoport, míg a *másodlagos digitális egyenlőtlenségek* szempontjából ez utóbbi, 44 százalékos csoport lehet különösen érdekes. A következőkben azonban nem bontjuk szét ezt a két csoportot, hanem együttesen kezeljük a teljes mintát, annak érdekében, hogy mind az *elsődleges* mind a *másodlagos* meghatározottságokra következtethessünk. A következő ábra a skála átlagait mutatja a kutatásban résztvevő országokban.

³ Oroszország és Izrael kimaradt az elemzésből, a kulturális és földrajzi távolság, valamint Oroszország esetében a nagy népességszám miatt, mely torzította volna az eredményeket.

⁴ 0: nincs hozzáférése; 1: soha nem használja magán célra; 2: ritkábban mint havonta egyszer; 3: havonta egyszer; 4: havonta többször; 5: hetente egyszer; 6: hetente többször; 7: mindennap

1. ábra.
Internethasználat gyakorisága Európában, 2010

Az országok közötti különbségek jelentősek. Míg a skandináv országokban és Hollandiában összességében átlagosan hetente többször, addig Ukrajnában, Bulgáriában, Portugáliában átlagosan havonta még egy alkalommal sem használták 2010-ben a megkérdezettek az internetet. A jelentős különbségek abból is adódnak, hogy míg Skandináviában nem éri el a 10 százalékot az internethez hozzá nem férők aránya (Hollandiában 5%), addig a sor másik végén lévő országok gyakorlatilag minden második állampolgára nem fér hozzá az internethez. Ebből a szempontból azt lehet mondani, hogy amíg az országok előbbi csoportjára a *másodlagos*, addig utóbbi csoportjára az *elsődleges* digitális egyenlőtlenségek jellemzők.

A korszerű tudáshoz való hozzáférés jellemzői

Az elsődleges digitális egyenlőtlenségek szempontjából különösen fontos kérdés az *életkor*. A fentiek alapján megkerülhetetlen annak tisztázása, hogy az életkori különbségek milyen meghatározottságokat jelentenek az internethez való hozzáféréseben.

Témánk szempontjából különösen fontos kérdés, hogy a fiatalabb generációk internetelérése hogyan alakul, és hogy mire használják az internetet. Az ifjúsági nemze-

décek, generációk meghatározása nem egyszerű Európa határain belül sem. Mannheim (1952) szerint a *generáció* nem csak és kizárólag az azonos korosztályhoz, kohorszhoz tartozók halmazát jelenti, a születési idő tényén kívül más befolyásoló tényezők is vannak. Mégpedig a közösen át- és megélt *élmények, traumák*, azaz a nemzedék tagjainak valamilyen értelemben közös sorsa. A fiatalabb generációk esetében a Kelet-Európában lezajlott rendszerváltás, az EU-hoz való csatlakozás lehet ilyen közös élmény, akárcsak az információs társadalom kiépülése, a társadalmi szervezőerőként való megjelenése (Csepeli, Prazsák 2004b). A generációk operacionalizálására ezzel együtt a születési időt érdemes alkalmazni. A következő ábra, mely a Magyar Ifjúság 2012 kutatási tervéből származik, azt mutatja be, hogy mely korosztályokat tekintik ifjúsági korosztálynak a különböző európai országokban.

ország	életkor (éves)																																			
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30					
Hollandia																																				
Egyesült Királyság																																				
Észtország																																				
Ausztria																																				
Luxemburg																																				
Görögország																																				
Olaszország																																				
Portugália																																				
Spanyolország																																				
Belgium																																				
Dánia																																				
Franciaország																																				
Svédország																																				
Csehország																																				
Litvánia																																				
Szlovénia																																				

2. ábra.

Ifjúsági korosztályok az európai országokban

A 2. ábráról megállapítható, hogy egyetlen olyan ország sincs Európában, ahol a 25 éveseket vagy annál fiatalabbakat ne tekintenek az ifjúsághoz tartozónak. Sőt, bizonyos országokban még a 30 évesek is az ifjúsághoz tartoznak. Mindezek alapján a következőkben a 26 éven aluliakat az ifjúsági generáció, míg a 26 éven felülieket az idősebb korosztályok közé soroljuk.

Elsőként érdemes az internethasználók, illetve internetet nem használók megoszlását áttekinteni az ESS 2010-es felmérése alapján. Az internethasználat gyakorisága döntő módon különbözik az egyes életkori csoportokban. Ezt mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat.

Internethasználat gyakorisága a különböző életkori csoportokban Európában (ESS, 2010)

	<i>átlag</i>	<i>nincs hozzáférése, sosem használ (%)</i>	<i>mintán belüli arány (%)</i>
16-25 évesek	6,24	6,3	16,2
26-65 évesek	4,66	28,3	65,5
65 éven felüliek	1,69	76,1	18,3
összesen	3	54,7	100,0

F próba szig. <0,00; eta2: 0,22

Látható, hogy a *fiatalabbak* esetében gyakorlatilag már mindenki internethasználó, hiszen a 26 éven aluliak mindössze 6,3 százaléka érintetlen az internet által. Az *életkori* hatás roppant erős, ugyanis a 65 éven felüliek esetében ugyanez az érték meghaladja a 76 százalékot, azaz a 65 éven felüli európaiak alig 24 százaléka használ inkább kevesebb, mint több rendszerességgel internetet. A legidősebb csoport ezzel együtt mégis rendkívül fontos az európai internethasználati jellemzők szempontjából is, ugyanis népességen belüli arányuk meghaladja a 16 éven felüli ifjúsági generációt. A felnőtt korosztályok esetében is ma már döntő többségben vannak azok, akik hozzáférnek, és valamilyen rendszerességgel használják is az internetet. Ezzel együtt az is látható, hogy az ifjúsági korosztályra összességében jellemző a *heti többszöri*, már-már *napi* rendszerességű internethasználat. Azaz az internethasználat lehet olyan közös élmény az ifjúsági korosztály esetében, melynek következtében Európa-szerte *generációról* beszélhetünk. Ezzel szemben a felnőtt, munkaképes korosztályok esetében havi-heti rendszerességű, azaz sokkal ritkább az internethasználat. Kérdéses, hogy kik és mire használják az internetet.

A kérdőív ez utóbbi kérdésre konkrétan nem kérdezett rá, azonban az *értékrendszer* és a szociológiai kontextus alapján levonhatók bizonyos következtetések, melyek talán közelebb vihetnek a feltett kérdésre adható válaszok megtalálásához. Az internetezés során felkeresett tartalmakat közvetlenül csak abban az esetben lehetne elemezni, ha minden internethasználó valamennyi eszközének megfigyelése rendelkezésünkre állna. Technológiai szempontból ez megoldható, azonban ehhez szükséges feltétel a kutatásban résztvevők hozzájárulása. Egyértelmű, hogy ez lenne a korszerű szociológiai kutatás (Csepeli, Prazsák 2004). Ennél kevésbé objektív eszköz, ha megkérdezzük, hogy mely oldalakat, milyen tartalmakat látogat a megkérdezett. Ilyen kérdés azonban terjedelménél fogva sem szerepelt a kérdőívben. A harmadik, kevésbé objektív eszköz az, hogy az offline élet jellemzői alapján következtetünk az online magatartásra.

Az offline mindennapi élet természetesen rendkívül komplex. Témánk szempontjából azonban három elemét mindenképpen érdemes közelebbről is szemügyre venni: a *gazdasági aktivitást*, a *lakóhely településtípusát* és az *életkort*. E három kemény szociológiai meghatározottságnál bizonyos értelemben kevésbé, más értelemben sokkal inkább „keményebb” meghatározottságot jelent az *értékrendszer*. Kevésbé „keményet”, hiszen az értékek természete a *mimikri*, a *kamuflázs*, a *hipokrizis* (Csepeli 1998), valamint az értékek *teoretikus* és *gyakorlati* megjelenése közötti feltételezhető különbségek miatt (Váriné 1987) nehezebben megismerhetők, mint pl. az életkor. Azonban éppen hátrányuk adja előnyüket is. Az értékek természete egyfelől a személyiséghez kapcsolódik. Ebben

az értelemben értéknek nevezhetjük azokat a személyes motivációkat és célokat, melyek függvényében mindennapi életünket éljük. Motivációink, céljaink azonban nem lehetnek függetlenek a szűkebb vagy tágabb környezet által fontosnak tartott céloktól. Ez utóbbi motivációk és célok összessége jelenti annak a társadalmi környezetnek az *értékrendszerét*, melyben élünk. Ez az értékrendszer *szűkebb* értelemben az *aktuális társadalmi környezet* által elfogadott és elutasított *célok* és azok eléréséhez szükséges *eszközök* rendszere (Rokcach 1973).

Amennyiben *időben* kiterjesztjük a társadalmi környezet által elfogadott célok és eszközök rendszerét, az *értékrendszer* tágabb értelmezéséhez jutunk. Ez pedig a *kultúra*, melyet mindennapi gyakorlatunkkal mi magunk tartunk fenn, de ezzel együtt formálunk is. Az *értékek* és az *értékek rendszere* ennek megfelelően egyfelől a személyiség *integritását, harmonikusságát* biztosító, az attitűdöknél sokkal inkább *változatlan* „magját” jelenti a személyiségnek. Másfelől az *értékek, az értékek rendszere* nem lehet független a társadalmi és kulturális környezettől. Ennek következtében az értékek *kapcsolatot teremtenek* a személyiség (a „bent”) és a társadalom, a kultúra (a személyiséghez képest „kint”) között. Ez a kapcsolat egyrészt arról gondoskodik, hogy céljainkat és motivációinkat *konfliktusmentesen* össze tudjuk illeszteni önmagunkban. Másrészt arról, hogy navigálni tudjunk a társas hálózatban. Mivel a még rendkívül gyakori online részvételtől beszámolóknak is van offline életük (testük, stb.), így ezektől az *offline értékektől* az internethasználat, az *online magatartás* sem lehet független. Természetesen mindez nem jelenti az online és az offline viselkedés és a környezet azonosságát. Más a két környezet, hiszen az online tér sokkal inkább átjárható határokkal írható le, mint a fizikai világ tere. Akár az egyik, akár a másik világban kalandozik a résztvevő, a lélektani értelemben vett meghatározottságai mégsem lehetnek teljesen függetlenek személyétől és annak az offline térnek a berendezettségétől, melyben teste megtalálható. Mindezek alapján az *értékek* megfelelő eszköznek bizonyulnak akár offline akár online cselekedetek motivációinak és céljainak leírására.

Mind a *személyiség*, mind a *tágabb kulturális környezet* leírására alkalmazott értéktesztek nyilvánvalóan korlátozottak. Egyrészt azért, mert használatukkal a rendszerbe szerveződő értékek korlátozott száma írható csak le, ráadásul korlátozott mértékben. Másrészt azért is, mert a tesztek alapján nem lehetséges tökéletesen előre jelezni, hogy bizonyos helyzetekben hogyan aktivizálódnak ezek az értékek, azaz arra, hogy a tesztekben kinyilatkoztatott értékek ugyanúgy jelennek-e meg a gyakorlatban, mint ahogy a megkérdezett gondolkodik arról. Ezzel együtt az értékeket a 20. század elejétől a pszichológiát követően már a szociálpszichológia és a szociológia is terminusként használja (Kluckhohn 1951).⁵

⁵Más tudományágak már jóval korábban elkezdtek használni az értékek terminust. Európában a Platón előtti filozófusok munkáiban, mintegy 2500 évvel ezelőtt olvashatunk már az értékek központi elemének tekinthető „jó” és „rossz” megkülönböztetéséről, s az annak alapján értelmezett *bűnről* (Anaximandrosz). Ugyancsak az ókori görögökhöz kapcsolódik a *szép* és a *csúf* esztétikai megkülönböztetése (Platón), mely akkoriban még együtt járt a „jó” és a „rossz” megkülönböztetésével (Καλοκαγαθία). Ezzel együtt természetesen a később megjelenő teológia (Szt. Tamás), közgazdaságtan (Marx) és szociológia (Weber) sem hagyta érintetlenül az *érték* terminust.

Az értékek társadalmi és szociálpszichológiai felmérésének, elemzésének egyik legkorábbi darabját Thomas és Znaniecki Amerikába vándorolt lengyel parasztok értékeinek változását leíró kutatás jelenti (Thomas, Znaniecki 1918). A szerzőpáros által használt *kvantitív* elemzések mellett ekkoriban jelentek meg az első, roppant korlátozott érvényességűnek tekinthető *értéktesztek* is (Allport, Lindzey, Vernon 1931). A későbbiekben Morris, Rokeach, Hofstede, Inglehart *kvantitatív* értéktesztjei azon túl, hogy a megkérdezettek értékeinek, értékrendszerének leírására vállalkoztak, megkísérelték azoknak a kultúráknak a leírását is, melyben a megkérdezettek éltek.

Mind az egyén, mind a tágabb társadalmi közeg, kultúra leírásának igényével fejlesztette ki értéktesztjét Schwartz. Ennek, az eredetileg közel 50 kérdést tartalmazó tesztnek (Schwartz 1992) a rövidített változata (21 kérdést tartalmazó PVQ⁶) került be az ESS felmérésbe is, melyből a jelenleg elemzett adatok is származnak (Schwartz 2003). A teszt két nagyobb dimenzió mentén, 10 *értékosztályt* különböztet meg. Schwartz célja a korábban kifejlesztett tesztek használható elemeinek megtartása és kevésbé használható elemeinek kihagyása volt. Ennek következtében a teszttel mért *értékosztályok* számítása rendkívül *technikai*.⁷ Schwartz megközelítése igyekszik egyszerre gondoskodni a korábbi tesztekben megjelenő *értékhierarchiáról* és az egymással *ellentétes értékek kölcsönös kizárásáról*. Az előbbi, azaz az értékek hierarchiája, voltaképpen a különböző értékek rendszerbe szerveződését jelenti, míg utóbbi azt, hogy a megkérdezett lehetőség szerint ne válassza egyszerre azokat az értékeket, melyek *kizárják egymást* (pl. *változás* vs. *változatlanság*)⁸.

A megkérdezetteknek 21 személyiségleírásról kell egy-egy hatfokú skálával eldönteniük, hogy mennyire hasonlítanak ahhoz az emberhez, akit az adott leírás bemutat.⁹ A 21 személyiségleírás alapján 10 *értékosztály* számítását javasolja Schwartz. Az értékosztályok két nagyobb tengely mentén helyezhetők el.

Ezek közül az egyik a *konzervációtól*, a megőrzéstől a *nyitottságig*, a változás fontosságának hangsúlyozásáig terjed. Az értéktengely előbbi végén három értékosztály található: *konformitás*, *tradíció*, *biztonság*. Mindhárom értékosztály a változatlanságot, a megőrzést, a kiszámíthatóságot, a konform viselkedést hangsúlyozza. Az értéktengely másik végén az *autonómia* és a *kockázatvállalás* található. Azok az emberek, akik keresik az *újdonosságokat*, a *szabadságot*, szeretnek *kalandozni*, sokkal inkább *kockázatvállalók*, mint azok, akiknek inkább az fontos, hogy *megfelelő módon viselkedjenek*, és *kiszámítható körülmények között éljenek*.

A másik tengely az *egyéntől* (individualizmus) a *közösségig* (idealizmus) ível. Az *individualista* ember *hedonista*, hiszen fontos számára, hogy *jó körülmények között, kényelmesen* éljen. Fontos számára a *teljesítmény* is, azaz, hogy *sikeres legyen*, de az is, hogy *megmutassa képességeit* és ezért *nagyra becsülik mások*. A *teljesítmény* ez utóbbi értelemben nem teljesen független a *hatalom akarásától*. Az az ember, akinek értékrendszerében előkelő helyen

⁶Portrait Values Questionnaire

⁷A teszt használatához lásd: Prazsák 2013.

⁸Annak következtében, hogy mindenki olyan választ ad a feltett kérdésre, amelyet akar, ezért nem lehetetlen, hogy valaki minden kérdést ugyanúgy osztályoz. Ebben az esetben természetesen lehetetlen sorrendiséget megállapítani.

⁹A személyiségleírások felsorolására ezúttal nincs lehetőség, de megtalálható az ESS honlapján.

található a *hatalom, szeretne gazdag lenni*, sőt kifejezetten vágyik arra, hogy *mások azt tegyék, amit ő mond*. Ennek az értéktengelynek a másik végén az *idealizmus*, a *közösségiség* értékosztályai találhatók. Ezek közül az *univerzalizmus* inkább filozófiai magasságokban „szárnyal”. Akinek fontos az *univerzalizmus*, úgy véli, hogy *mindenkinek egyenlő esélyekkel kell rendelkeznie az életben*, fontosnak tartja, hogy *meghallgasson másokat*, valamint *meggyőződéses környezetvédő*. Az *altruizmus* értékosztály az *univerzalizmusnál* konkrétabb. Azok, akiknek értékrendszerében előkelő helyen található az *altruizmus*, a teszt állításai szerint *törődnek mások jólétével*, s fontosnak tartják, hogy *becsületesek legyenek barátaikhoz*.

Schwartz több mintán is tesztelte kérdőívét, s arra jutott, hogy különböző kultúrákban is használható kérdőíve. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden kultúra azonos lenne. Kutatásai éppen arra irányulnak, hogy a fenti tíz értékosztály segítségével leírja a különböző kultúrákat. Azaz bemutassa azt, hogy az adott kultúra tagjaiból vett reprezentatív minták válaszainak aggregálása alapján az adott kultúrát mely értékek jellemzik, s melyek nem. Ezzel együtt a megkérdezettek *individuális* értékrendszerének vizsgálatára is alkalmas a teszt.

A 2. táblázatban található azok az elemzések, melyek az ifjúsági és az annál idősebb korcsoportokban mutatják az *életkor*, a *gazdasági aktivitás*, a *lakóhely településtípusa* és az *értékrendszerek* szerepét. Megállapítható, hogy az ifjúsági korosztályok esetében más meghatározó tényezők játszanak szerepet, mint a felnőtt korosztályok esetében. Másrészt az is egyértelmű, hogy mind a *fiatalabbak*, mind az *idősebbek* esetében *releváns* meghatározottságok, nem teljesen azonos mértékben és módon alakítják az internet-használat *szociológiai* és *kulturális* kontextusát.

Az ifjúsági, 16-25 éves korosztályok az internethasználat szempontjából egységesnek tekinthetők. Következik ez abból is, hogy esetükben a fiatalabb és a kevésbé fiatal életkor nem befolyásolja az internethasználat gyakoriságát. A legerősebb meghatározó tényezőt az jelenti, hogy a megkérdezett *tanul-e* vagy sem. Akik tanulnak, gyakrabban használják az internetet, mint azok, akik nem. Az iskola melletti *munkavégzés* ugyancsak pozitívan befolyásolja az internethasználat gyakoriságát, tehát akik *dolgoznak* (is) gyakrabban használják az internetet, mint azok, akik nem. Igen lényeges kérdés a *lakóhely településtípusa*. Annak ellenére, hogy manapság a vezeték nélküli (mobil) hálózatok lehetővé teszik, hogy a kisebb, rosszabb infrastruktúrával rendelkező településeken is könnyedén hálózatra csatlakozzanak a felhasználók, Európában összességében még mindig meghatározó jelentősége van annak, hogy *farmon, tanyán, községben* vagy *városban* él a megkérdezett. Minél kisebb településen él az európai fiatal, annál kevésbé valószínű, hogy napi rendszerességű internethasználó. Tehát a kisebb települések hálózati infrastruktúra-fejlesztésében még vannak tartalékok.

Érdemes ennek a három szociodemográfiai változónak a hatását a 26 éven felüliek esetében is áttekinteni. A legnagyobb különbség, hogy a 26 éven felüliek esetében az *életkor* döntő mértékű meghatározottságot jelent. Mégpedig fordított irányút: azaz minél *idősebb* a megkérdezett, annál *ritkábban* használja az internetet (ezt láthattuk az 1. táblázatban is). Az eredmény azt mutatja, hogy az internethasználat szempontjából jelentős az *életkori szakadék*. Továbbá arra is következtethetünk, hogy a 26 éven felüliek korosztálya nem egységes, több generációt is lefed, azaz a 26 éven felüliek esetében generációs különbségekről is beszélhetünk. A *tanulás* és a *munka* ezúttal is pozitív irányba befolyásolja az internethasználatot, hiszen akik *dolgoznak* és *tanulnak* gyakrabban használják

az internetet. Azonban a két tényező jelentősége az ifjúsági korosztály esetében talált meghatározottságokhoz képest fordított. A 26 éven felüliek esetében a *munka*, vagyis az, hogy az elmúlt héten dolgozott-e a megkérdezett *jóval nagyobb jelentőségű*, mint az, hogy *tanult-e* mellette. Az eredményekből arra következtethetünk, hogy az *offline tanulást* és *munkát* támogatja az internet, akár az ifjúsági, akár a felnőtt korosztályokról van szó. A lakóhely településtípusa ezúttal is azt mutatja, hogy összességében a (nagy) városokban élők, talán a kedvezőbb infrastrukturális lehetőségek miatt is, gyakrabban csatlakoznak a hálózatra, mint a kisebb településeken élők.

Látható, hogy *mind a fiatalabb*, mind az *idősebb* generációk esetében az *aktív*, „dolgos” életet élők életében sokkal fontosabb az internet használata, mely nyilvánvalóan nem lehet független attól, hogy érdekeltek *teljesítményük* fokozásában. Amennyiben az *individualizmushoz* tartozó *teljesítmény* érték meghatározó erejét nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy mind az ifjúsági, mind a 26 éven felüli korosztályok esetében támogatja az internet gyakori használatát. A fiatalok esetében azonban az összefüggés jelentősebb: azok a 16-26 éves európai fiatalok, akiknek életében fontos a *teljesítmény*, gyakoribb internet-használók, mint azok, akiknek nem fontos. Annak következtében, hogy a 26 éven felüliek esetében viszonylag magas az inaktív (nyugdíjasok) aránya, a *teljesítmény* szerepe valamelyest háttérbe szorul. Esetükben a *hedonizmus* jóval nagyobb meghatározottságot jelent. Ebből arra következtethetünk, hogy számukra elsősorban kevésbé a *munkához*, mint inkább a *szórakozáshoz* kötődik az internethasználat.

Az európai ifjúság esetében tehát a tanulás, a munka és ezekkel együtt a *teljesítmény* döntően meghatározza azt, hogy milyen gyakran használ internetet a megkérdezett. A *korszerű munka* és *tanulás* nem független a csapatmunkától, a *közösségi* feladatmegoldástól. Az *atipikus* munka és tanulás (Castells 2006) korszerűbb formáit támogató hálózati együttműködés jelentőségére utal az is, hogy az ifjúsági korosztályok esetében az *altruizmus* a legfontosabb érték, mely meghatározza az internet használatát. Azok az európai fiatalok, akiknek igazán fontos a *közösségiség*, az hogy *törődjenek barátaikkal*, hogy *segítsenek* nekik: gyakoribb internethasználók. Az *atipikus online tanulási formák*, illetve az *offline tanulás kiegészítéseként az online (blended) tanulás* egyértelműen összefügg az *altruizmussal*, a *közösségiséggel*. Látható ez abból is, hogy mind a fiatalabb, mind a 26 éven felüli korosztályok esetében az *univerzalizmus* értéknek fontossága támogatja a napi rendszerességű internethasználatot. Akiknek az *egyenlő bánásmód*, *mások meghallgatása*, a *másokért és a természeti környezetért vállalt felelősség* fontos, jóval többet és gyakrabban használják az internetet. Az *univerzalizmus* ebben az értelemben az a *közösségi érték*, mely nélkül lehetetlen lenne a 21. század Európájában a korszerű, együttműködésre épülő *munkavégzés* és *oktatás, tanulás*: azok a fiatalok használják gyakran az internetet, akiknek értékrendszerében fontos helyen található az *univerzalizmus*.

Mind az ifjúsági, mind a felnőtt korosztályok esetében, a *teljesítményt* követően a *nyitottsághoz* kapcsolódó *autonómia* található a következő legfajtsúlyosabb helyen. Azok az emberek, akik *szeretnek maguk dönteni saját életük alakulásáról*, akiknek *értékrendjében* előkelő helyen szerepel a *szabadság és a kreativitás*, napi rendszerességgel használják az internetet. A fiatalabb, posztadoleszcens korszakban lévők (Somlai 2010) esetében az *autonómia* iránti igény szerint kisebb különbség látható az internetet használók és nem használók között, mint a náluk idősebbek esetében, azonban a különbség mégsem elhanyagolható. Ugyancsak pozitív irányú hatással van az európai ifjúság és a 26 éven felü-

liek esetében is az inkább individualizmus értéktengelyéhez közel álló *hedonizmus*. Tehát azok, akik szeretik *kényeztetni magukat*, gyakoribb internethasználók, mind az ifjúság, mind a 26 éven felüli korosztályok körében. Azonban az is látható, hogy ez különbség inkább jellemző az idősebbekre, mintsem a fiatalokra. Ebből arra következtethetünk, hogy a 26 éven felüli európaiak esetében összességében nagyobb mértékben van jelen a *szórakozás* az internethasználatban, mint a fiatalabbak között. A *kockázatvállaló* értékrend ugyancsak támogatólag hat a 26 éven felüli európaiak internethasználatára, azonban az ifjúság internethasználatának gyakorisága nem különbözik aszerint, hogy milyen mértékben *kockázatvállaló* a fiatal.

A *nyitottság* értékterrel ellentétes póluson található értékek kifejezetten *gátolják* a gyakori internethasználatot. Az európai ifjúság esetében a *konformitás*, a *tradíció* és a *biztonság* közül az utóbbi kettő szerepe szignifikáns. Azok az európai fiatalok, akik számára fontos a *biztonság*, az hogy *biztonságos körülmények között éljenek*, ritkábban használják az internetet. Az összefüggés igen gyenge, azonban nem elhanyagolható. Ebből a szempontból az ifjúsági korosztályok veszélynek lehetnek kitéve, miközben az interneten böngésznek, azonban ezeket a veszélyeket bőven ellensúlyozni képes az a közösségi beállítottság, mely elsősorban az *altruizmus*hoz és az *univerzalizmus*hoz kötődik. *Autonómiák*, mint internetet nem használó társaik, s nagyobb mértékben is figyelnek egymásra. A kérdéses helyzet megelőzéssel, felvilágosítással kezelhetőnek tűnik. Vészhelyzetről nem beszélhetünk.

Az ifjúsági korosztály internethasználói nem ragaszkodnak a *tradíciók*hoz, vagy ha igen, akkor ritkábban használják az internetet. A *tradíció* értékosztály állításai közül az egyik a hagyományokhoz való ragaszkodást, a másik pedig a visszahúzódot méri. Ez utóbbi esetében az információs társadalom elitjének, a *netokráciának* jellemzői éppen ellentétesek a *tradíciók*hoz való ragaszkodás értékével. Bard és Söderqvist (2002) szerint a *netokrata*, egyáltalán a *netokrácia* működési logikája a *figyelem gazdaságtanára* épül. Azaz arra, hogy a hasznos információk *birtoklása*, *megosztása*, illetve az ezzel való kereskedés szervezi a *netokráciát*. A hálózat központjába tartozás ezért értelemszerűen *nem* a visszahúzódot, hanem nagyon is az aktív jelenléttel párosul. A *tradíciók*hoz való ragaszkodás, a visszahúzódot értékeinek előtérbe helyezése ezért *nem támogatja* az aktív hálózati részvételt.

A 26 éven felüliek esetében a *konzerváció*hoz tartozó értékek előtérbe helyezése ugyancsak *gátolja* a rendszeres internethasználatot (kivéve a *konformitást*, melyben nincs különbség internethasználók és internetet nem használók között). Tehát azok a 26 éven felüliek, akik mereven ragaszkodnak a *tradíciók*hoz és értékrendjük központi elemét a *változatlanságra*, a *biztonságra* törekvés jelenti, nem, vagy csak kevésbé tűnnek fel az online világban.

Összefoglalóan az európai ifjúság internethasználati szokásairól elmondható, hogy nagy mértékben kötődik a *tanuláshoz*, a *munkához* és a *teljesítményhez*. Ezek az egyéni boldogulás szempontjából fontos meghatározottságok azonban erőteljesen körbe vannak bástyázva azokkal a *közösségi* értékekkel, melyek az *együttműködésre*, egymás *segítésére*, az *univerzális értékekre* helyezik a hangsúlyt. Természetesen szó sincs arról, hogy a fiatalabbak ne szórakoznának, ne bolyonganának az internet olyan eldugott zugaiban, ahol veszélyek leselkedhetnek rájuk, vagy ahol „rosszalkodhatnak”, azonban az ilyen típusú

devianciák inkább deviánsak, mintsem általánosak. Mindez nem jelenti azt, hogy ne kellene elővigyázatosnak lenni, de az adatok összességében arra utalnak, hogy az európai ifjúság megfelelően használja az internetet. A gyakori internethasználat támogatólag járul hozzá a korszerű *hálózati tudáshoz* való hozzáféréshez, a *tanuláshoz*. Azért is rendkívül fontos ez az eszköz, mert Európa nem egységes. Számos kelet-európai területen a kisebb falvakban élőknek nincs lehetőségük arra, hogy eljussanak a megfelelő oktatási intézménybe. Azaz a kultúrához való hozzáférésük, a kulturális életbe történő bekapcsolódásuk gyakran egyetlen eszköze az internet. Ha ez nincs, akkor a Bolyai-féle vízió is csupán egy kiváltságos réteg számára lesz elérhető.

A Wikipédia és az ahhoz hasonló platformok igen jó lehetőséget kínálnak arra, hogy a modernizációs folyamat eltérő fázisaiban lévő területek lakossága, ifjúsága bekapcsolódjon az európai és a világ szellemi vérkeringésébe. Mégpedig úgy, hogy mindenképpen ne kelljen elvándorolniuk, mely hosszú távon a települések, s azon keresztül a rendkívül értékes kulturális sokszínűség pusztulásához vezetne. A napi tapasztalatok és rutinok a kultúra részét képezik, függetlenül attól, hogy milyen településtípuson történnek az események. Ezek összegyűjtése, a jó gyakorlatok alkalmazása a kultúra minden tagjának eminens érdeke. A szóbanforgó kulturális folyamat egyúttal a kultúra *adaptációs képességének* záloga is, melytől nem független a kultúrában élők életminősége. A kedvezőtlenebb körülmények között élők számára a *tudáshoz*, a *kultúrához* való *demokratikus hozzáférés* biztosítása nem csak *szociális szempontból*, hanem a *kultúra versenyképessége szempontjából* is lényeges. A kevésbé fejlett területeken szinte „skanzeni” körülmények között élő fiatalok számára a helyben elérhető, legkézenfekvőbb, és egyben legegyszerűbb esélyt az online eszközök használatával elérhető tudás megszerzése jelenti. A hálózatra kapcsolódással pedig társas hálózatuk is nyitottabbá válhat, melynek következtében olyanokkal is kapcsolatba kerülhetnek, akiktől korábban életkörülményeik miatt elzárva éltek. A *szegénység*, a *hátrányos helyzet* mind a tudáshoz való hozzáférés, mind a társas hálózatban elfoglalt hely függvényében is alakul. Ez utóbbi ma már igen szorosan összefügg a kommunikációs rétegződéssel, a korszerű infokommunikációs eszközökhöz való hozzáféréssel és azok használatával (Csepeli, Prazsák 2009). Az ifjúság veszélyeztetettsége elsősorban az infrastruktúrához való hozzá nem férés függvényében alakul: az elzártságban, az elzárkózásban, a kiteszítottságban. Egyértelmű, hogy amennyiben az ifjúság nem fér hozzá az internethez, az interneten tárolt tudáshoz, akkor a *kulturális kasztrendszer* határai is bezáródnak (Fekete, Prazsák 2014).

2. táblázat.

Az európai ifjúsági és felnőtt generációk internethasználatát meghatározó tényezők (lineáris regresszió, standardizált béta együtthatók, ESS, 2010)

	16-25 évesek	26 éven felüliek
életkor	nem szig.	-0,32
dolgozott az elmúlt 7 napban ¹	0,1	0,17
tanult az elmúlt 7 napban ²	0,23	0,04
település ³	0,07	0,03
biztonság	-0,06	-0,08
tradíció	-0,03	-0,06
konformitás	nem szig.	nem szig.
altruizmus	0,09	0,07
univerzalizmus	0,03	0,06
autonómia	0,05	0,11
kockázatvállalás	nem szig.	0,05
hedonizmus	0,05	0,08
teljesítmény	0,06	0,02
hatalom	-0,04	-0,03
magyarázott variancia %	8	32,5
esetszám (fő)	6411	33246
mintán belüli arány (%)	16,2	83,8

¹ dummy változó: 1: dolgozott; 0: nem dolgozott

² dummy változó: 1: tanult; 0: nem tanult

³ A településtípus kódjai: 1:tanya; 2: falu, község; 3: város vagy kisváros; 4: nagyváros elővárosa; 5: nagyváros

Irodalom

- Allport, C. W. and Vernon, P. E. 1931. *A study of values*. Boston: Houghton Mifflin
- Bard, A., Söderqvist, J. 2002. *Netocracy. The new power elite and life after capitalism*. London: Pearson Education
- Battele, J. 2006. *Keress! Hogyan alakítja át kultúránkat, üzleti életünket a Google és az internetes keresés*. Bozai, Á. ford. Budapest: HVG
- Bolyai, J. 2003. Fogalmazványok a Tanhoz, illetőleg az üdvtanhoz. In: Benkő, S. szerk. *Bolyai János marosvásárhelyi kéziratai I*. Kolozsvár: Erdélyi-Múzeum Egyesület
- Castells, M. 2006. *A hálózati társadalom kialakulása*. Rohonyi, A. ford. Budapest: Gondolat-Infonia
- Csepeli, Gy. 1998. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris
- Csepeli, Gy. 2006. Régi és új szociálpolitika. In *Információs társadalom*. Vol.6. No.2.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2004. Pradigm Change in Sociology. In: *Review of Sociology*. Vol 10. No. 2.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2004b *Kettős korszakváltás*. In: *Publicationes*. Miskolc.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2009. Új technológiák – kommunikációs rétegződés – társadalmi státusz. In: *Információs Társadalom*. Vol. 9. No.2.
- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2010. *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. Budapest: Jószöveg

- Csepeli, Gy., Prazsák, G. 2013. *Örök visszatérés? 2.0* Budapest: Apeiron (eBook)
- Dunbar, R. I. M. 2006. Vannak-e kognitív korlátai az e-világnak? Darskóczy, P. ford. In: *Világosság*. Vol. 47. No. 6–7.
- ESS Round 5: *European Social Survey Round 5 Data (2010)*. Data file edition 3.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data
- Fekete, M., Prazsák, G. 2014. Kulturális kasztrendszer: Autonómia és közösségiség szerepe a fiatalok kulturális aktivitásában. In: Nagy, Á., Székely, L. (szerk.) *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012* Budapest: Iszt Alapítvány-Kutatópont
- Florida, R., Tinagli, I. 2004. *Europe in the Creative Age*. London: Demos
- Galács, A., Ságvári, B. 2008. Digitális döntések és másodlagos egyenlőtlenségek: a digitális megosztottság új koncepciói szerinti vizsgálat Magyarországon. In: *Információs Társadalom* Vol. VIII. No. 2.
- Gehlen, A. 1976. *Az ember. Természete és helye a világban*. Kiss, J. ford. Budapest: Gondolat
- Kluckhohn, C. 1951. Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In: Parsons T. & Shils E. (eds.), *Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Magyar Ifjúság 2012 *Kutatási Terv*. Társadalomkutató Nonprofit Kft
- Mannheim, K. 1952. The Problem of Generation. In: Kecskemeti, P. (ed.) *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press
- Prazsák, G. 2002. *Internet penetráció a helyi önkormányzatoknál*. Budapest: NHIT
- Prazsák, G. 2003. *Elektronikus igazgatás, okmányirodák*. Budapest: NHIT
- Prazsák, G. 2004. *A Brunszvik Teréz óvodai számítógépes program fogadtatása*. Budapest: NHIT
- Prazsák, G. 2005. *A Brunszvik Teréz számítógépes program első éve*. Budapest: NHIT
- Prazsák, G. 2013. Kultúrák közötti meg(nem)értés. In: Bacsák, D., Krámer, L., Szabó, M. szerk. *Kulcskérdések a társadalomtudományban 2011-2012*. Budapest: ELTE TáTK
- Rogers, E. 2003. *Diffusion of innovations*. New York: Free Press
- Rokeach, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press
- Schwartz, S. H. 1992. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology* Vol. 25.
- Schwartz, S. H. *A proposal for measuring value orientations across nations* [Chapter 7 in the Questionnaire Development Report of the European Social Survey]
- Somlai, P. 2010. Változó ifjúság. *Educatio*. Vol. 19. No.2.
- Tapscott, D., Williams, A.D. 2007. *Wikinómia. Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés*. Garamvölgyi, A. ford. Budapest: HVG
- Thomas, W.I., Znaniecki, F. 1918. *The Polish Peasant in Europe and America*. Chicago: University of Chicago Press
- Váriné, Sz.I. 1987. *Az ember, a világ és az értékek világa*. Budapest: Gondolat
- Weszely, T. 2002. *Bolyai János. Az első 200 év*. Budapest: Vince
- Z. Karvalics, L. 2006. A szociálpolitika megváltozó kontextusai az információs társadalomban. In: *Információs társadalom*. Vol.6. No.2.

Prazsák Gergő, PhD. 1976-ban Budapesten született. 2002-ben az ELTE Szociológiai Intézetében szerzett diplomát, média és kutató szociológus szakirányon. 2009-ben filozófiából doktorált a PTE-n. 2002 és 2010 között a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács kutatója. Több magyarországi egyetemen tanított, jelenleg az ELTE TáTK tudományos munkatársa. 2009-ben részt vett az ELTE TáTK interdiszciplináris társadalmi kutatások doktori programjának alapításában, melynek azóta is oktatója, témavezetője. Az MSZT Információs társadalom szekciójának elnöke. Kutatási területei: érték- és kultúraszociológia, információs társadalom, társadalmi konfliktusok. prazsak@gmail.com